

ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Τόμος ΙΕ, τεύχος 59 Φθινόπωρο 2010

Πανεπιστήμιο και πολιτικές ανώτατης εκπαίδευσης: Από την ένταση στην κρίση, προσπάθεια ανάλυσης

Γιώργος Σταμέλος*

Περίληψη

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαπενταετίας η εύρυθμη λειτουργία των ελληνικών πανεπιστημίων έχει διαταραχθεί αρκετές φορές με αφορμή διαφορετικές μεταρρυθμιστικές προσπάθειες των κυβερνήσεων της εποχής και τις αντίστοιχες αντιδράσεις που αυτές προκάλεσαν. Οι πολιτικές αυτές δεν είναι αμιγώς ελληνικές αλλά διαμορφωμένες στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο την πρόταση ενός αναλυτικού σχήματος για την κατανόηση της υπάρχουσας κρίσης του ελληνικού πανεπιστημίου. Ως εργαλείο θα χρησιμοποιηθεί η θεωρητική εργασία του Scott (2001) η οποία εντάσσεται στο χώρο των νεοθεσμικών θεωριών των οργανώσεων (*neo-institutional organizational theories*).

Εισαγωγή

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαπενταετίας η εύρυθμη λειτουργία των ελληνικών πανεπιστημίων έχει διαταραχθεί αρκετές φορές με

* Πανεπιστήμιο Πατρών Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης gstam@otenet.gr, stamelos@upatras.gr.

αφορμή διαφορετικές μεταρρυθμιστικές προσπάθειες των κυβερνήσεων της εποχής και τις αντίστοιχες αντιδράσεις που αυτές προκάλεσαν.

Οι πολιτικές αυτές, που δεν είναι αμιγώς ελληνικές αλλά διαμορφωμένες στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή και ευρύτερα της Ευρώπης εφαρμοζόμενες όμως μέσα από ελληνικά φίλτρα κατανόησης και ερμηνείας της πραγματικότητας, λόγω της ποικιλίας αλλά και του ρυθμού εμφάνισής τους δρούν ουσιαστικά ως συνεχές «ηλεκτροσόκ» για την πανεπιστημιακή ζωή.

Η ένταση που προκαλείται αν κι εμφανίζεται πρωτίστως ως πολιτική, με έντονο κομματικό και συνδικαλιστικό προσκήνιο και παρασκήνιο ουσιαστικά κρύβει κάτι ουσιαστικότερο: την κρίση, δες αμφισβήτηση, της ύπαρξης του Πανεπιστημίου, ως ανεξάρτητου –αλλά και χρήσιμου– θεσμού στη σύγχρονη κοινωνία μας. Πράγματι, τόσο η γνώση όσο και η έρευνα αλλάζουν χαρακτήρα. Η γνώση παύει να θεωρείται ιερή, αιώνια και αφηρημένη, μετατρέπόμενη σε καταναλωτική, πρόσκαιρη και χρηστική. Η έρευνα χάνει κι αυτή την ιερότητά της, αλλά και τον χαρακτήρα της ασκητικής, μοναχικής, απόκοσμης, μακροχρόνιας ενασχόλησης, μεταβαλλόμενη σε διακύβευμα ενός έντονου οικονομικού ανταγωνισμού με άμεσα εφαρμόσιμα αποτελέσματα μεταφραζόμενα σε οικονομικά οφέλη. Τέλος, το πανεπιστήμιο, κορωνίδα του εκπαιδευτικού συστήματος και μηχανισμός παραγωγής της εθνικής πολιτικής, κοινωνικής, οικονομικής και πολιτισμικής ελίτ, μεταβάλλεται σε μια εκπαιδευτική δομή, όπως πολλές άλλες, με ένα κοινό που, αφενός μεν, πόρο απέχει από το προγενέστερο περιορισμένο κοινό του, προϊόν αλληπάλληλων μηχανισμών επιλογής, και αφετέρου, δεν μπορεί να του διασφαλίσει ικανοποιητικές επαγγελματικές και κοινωνικές προοπτικές.

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο την πρόταση ενός αναλυτικού σχήματος για την κατανόηση της υπάρχουσας κρίσης του ελληνικού πανεπιστημίου.

1. Η θεωρητική επιλογή: Αναζήτηση

Είναι προφανές ότι στο πλαίσιο αυτού του σύντομου κείμενου δεν θα μπορούσαμε να ασχοληθούμε, πολύ δε περισσότερο να απαντήσουμε τελικά στην παραδοσιακή θεωρητική διαμάχη μεταξύ «μακρο» και «μικρο» που ορίζει και καθορίζει τις θεωρητικές εργασίες στο χώρο των Κοι-

νωνικών Επιστημών ή διαφορετικά τη διχογνωμία στο πρόταγμα μεταξύ θεσμού (και των λειτουργιών του) και δρώντος υποκειμένου.

Ξεκινώντας από ένα αξίωμα, που όμως ξεχνιέται συχνά, υποστηρίζεται εδώ ότι το κοινωνικό συγκείμενο καθορίζει ή επιβάλλει ή έστω ωθεί προς κάποιες θεωρητικές επιλογές, με αποτέλεσμα η παραγόμενη θεωρητική εργασία να εξαρτάται άμεσα από την κοινωνία που προσπαθεί να αναλύσει. Κατά συνέπεια, η όποια μεταφορά σε άλλη κοινωνική πραγματικότητα χωρίς τουλάχιστον τις απαραίτητες προσαρμογές κινδυνεύει να δικαιώσει τη θεωρία αλλά να μην αναλύσει την υπό διερεύνηση κοινωνική πραγματικότητα.

Υπάρχουν κοινωνία όπου το υποκείμενο είναι πολύ πιο δρών από άλλες. Ή με μεγαλύτερη ακρίβεια υπάρχουν κοινωνίες όπου σημαντικά τμήματά τους δρουν περισσότερο αυτόνομα αλλά άλλες¹. Η ελληνική κοινωνία είναι μια κοινωνία σε μετάβαση. Όμως τα ρυθμιστικά και κανονιστικά της «πρέπει» είναι ιδιαίτερα ισχυρά. Ερευνητικά πάντως είναι μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα κοινωνία γιατί οι ρυθμιστικές διευθετήσεις σπανίως βρίσκονται σε αρμονία με τα κανονιστικά «πρέπει». Ένας σημαντικός λόγος για αυτό είναι το γεγονός ότι η νομιμοποιητική δύναμη των τριών εξουσιών του Κράτους είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Συνήθως, το προηγούμενο ερμηνεύεται ως απόρροια των πολιτικών ανωμαλιών που συγκλόνισαν το σύγχρονο ελληνικό κράτος κατά ένα σημαντικό κομμάτι του 20ού αιώνα και οι οποίες έληξαν το 1974.

Η ερμηνεία αυτή δεν φαίνεται να είναι λαθεμένη, πολύ δε περισσότερο που η ηττημένη στρατιωτικο-πολιτικά κομμουνιστική Αριστερά φαίνεται να κυριάρχησε ιδεολογικά και συμβολικά σε ένα κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας που μοιάζει πολύ σημαντικότερο από την πραγματική κομματική επιρροή της. Αυτή η κυριαρχία που εκφράστηκε τόσο σε επίπεδο ιδεών και αξιών όσο και σε συμβολικό επίπεδο αμφισβήτησε και τελικά περιόρισε σημαντικά τη νομιμοποίηση των κρατικών εξουσιών.

Όμως, αυτή η ερμηνεία δεν λαμβάνει υπόψη της μια άλλη εγγενή δυσκολία του ελληνικού Κράτους. Η κρατική εξουσία δεν υπήρξε ποτέ «υπέρτατη» στο βαθμό που παράλληλα είχε να αντιμετωπίσει και να ανταγωνιστεί μια άλλη εξουσία που ερχόταν από την βιωμένη ιστορική πραγματικότητα: την εκκλησία². Η σχέση των δύο παράλληλων συστημάτων εξουσίας παραμένει ακόμα και σήμερα ένα –άγνωστης κατάληξης– διακύβευμα. Έτσι, ακόμα κι όταν το κόμμα που εξέφραζε την εκκλησία βρισκόταν στην εξουσία δεν ήταν καθόλου σίγουρο ότι ο ρυθμιστικός και ο κανονιστικός παράγοντας βρίσκονταν σε κοινωνική αρμονία λόγω του έντονου υπόγειου ή εμφανούς ανταγωνισμού τους. Ακόμα περιπλοκότε-

ρα, ακόμα και στις ιστορικές στιγμές που ιδεολογήματα όπως ο «τρίτος ελληνικός πολιτισμός», το «ελλάς, ελλήνων, χριστιανών» ή το «πατρίς, θρησκεία, οικογένεια» φαίνεται ότι κυριαρχούσαν κρατικά, αυτά δεν μπόρεσαν να εκφράσουν το όλον κοινωνικό σώμα, συνεπώς να νομιμοποιήσουν τις κρατικές εξουσίες σε μια λογική συν-περίληψης. Παράλληλα, ο ανταγωνισμός των δύο κέντρων εξουσίας ωθούσε σε απρόσμενες υπερβάσεις. Έτσι, ο αρχηγός της παράταξης μέσω της οποίας η εκκλησία εκφραζόταν, δεν δίστασε να αναγάγει το «ανήκομεν εις την Δύση» σε εθνική πολιτική και να επιβάλει (στο εσωτερικό της χώρας) την ένταξη της στην τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα ταράσσοντας την ιστορική συμμαχία του με την βυζαντινής λογικής και νοοτροπίας εκκλησία της Ελλάδας.

Στόχος των προηγουμένων ήταν να φανεί γιατί η διάθεση ανάλυσης της ελληνικής πραγματικότητας, μέσα από ένα συγκεκριμένο παράδειγμα, την ένταση στο ελληνικό Πανεπιστήμιο, ωθεί σε επιλογή θεωρητικού πλαισίου που τείνει προς εκείνες τις θεωρίες που προτάσσουν τους θεσμούς, τις δομές και τις λειτουργίες τους. Παράλληλα όμως, η ελληνική κοινωνία δεν είναι πλέον μια *κλειστή κοινωνία*. Είναι μια κοινωνία σε κίνηση. Συνεπώς, η θεωρητική επιλογή κλασικών θεωρητικών εργαλείων από τις θεσμικές εργασίες δεν κρίθηκε ικανοποιητική προοπτική στο μέτρο που αυτές οι τελευταίες αντιμετωπίζουν ένα σημαντικό πρόβλημα ανάλυσης και ερμηνείας της *κοινωνικής αλλαγής*. Πράγματι, εστιάζοντας στην ισορροπία του συστήματος και τη εύρυθμη λειτουργία του θεσμού φαίνεται να εγκλωβίζουν το κοινωνικό υποκείμενο σε ρόλο κομπάρσου, αν δεν το εξομοιώνουν σε μαριονέτα στις ακραίες εκδοχές τους.

Η συλλογιστική αυτή οδήγησε στη θεωρητική αναζήτηση στο χώρο των νεοθεσμικών θεωριών των οργανώσεων (neo-institutional organizational theories) και πιο συγκεκριμένα στη θεωρητική εργασία του R.W. Scott (2001). Πράγματι, οι θεωρίες αυτές αντιμετωπίζουν τους οργανισμούς ως *ανοικτά συστήματα* τα οποία σχηματίζονται από το περιβάλλον όμως παράλληλα απαντούν στα ερεθίσματα του περιβάλλοντός τους (Scott, 2001:8). Απόρροια του προηγουμένου είναι ότι οι οργανισμοί νοούνται ως γνωσιακά συστήματα (Scott, 2001:13)³.

2. Η θεωρητική επιλογή: Η θεωρητική εργασία του R. W. Scott

Η εργασία του Scott δεν είναι, κατά παραδοχή του ίδιου του συγγραφέα, μια ολοκληρωμένη θεωρία (Scott, 2004: 9-10). Θα ήθελε όμως προοπτικά να γίνει. Σύμφωνα με αυτή, οι θεσμοί εμπεριέχουν ρυθμιστικά, κανονιστικά και κουλτουρικά-γνωστικά στοιχεία που σε συνδυασμό με τις σχετιζόμενες δράσεις και πόρους, δημιουργούν σταθερότητα και νόημα στην κοινωνική ζωή (Scott, 2001: 33).

Η εργασία του Scott μπορεί να διαβαστεί κατά δύο τρόπους: ένα ολιστικό κι ένα επιμεριστικό. Κατά τον πρώτο, ένας θεσμός για να ερευνηθεί απαιτείται η ταυτόχρονη και πολλαπλή εστίαση στα επιμέρους στοιχεία που το συγκροτούν, τα οποία μπορούν να αναχθούν σε τρεις πυλώνες/άξονες δόμησής του : α. το ρυθμιστικό (regulative), β. τον κανονιστικό (normative), γ. τον «κουλτουρικό»-γνωσιακό (cultural-cognitive).

Κατά τον δεύτερο τρόπο, οι εργασίες στο χώρο των νέο-θεσμικών θεωριών μπορούν να επικεντρωθούν (ή να ταξινομηθούν) σε μια σε βάθος ανάλυση ενός και μόνου πυλώνα, ανάλογα με το είδος της υπόθεσης εργασίας ή του ενδιαφέροντος του ερευνητή. Έτσι, μπορεί να υπάρξουν εργασίες που να επικεντρωθούν μόνο στο ρυθμιστικό πυλώνα ή μόνο στον κανονιστικό ή ακόμα και μόνο στον κουλτουρικό-γνωσιακό.

Στο παρόν κείμενο θα χρησιμοποιηθεί η πρώτη εκδοχή. Παρόλα αυτά χρειάζεται να επισημανθεί ένα σημείο που χρήζει προσοχής. Είναι προφανές ότι το ενδιαφέρον και νεωτερικό στοιχείο στην εργασία του Scott είναι ο τρίτος πυλώνας. Αυτός από τον τρόπο συγκρότησής του είναι *μιγαδικός*. Από τη μια, δεν μπορεί να νοηθεί ανεξάρτητος από τους δύο πρώτους στο βαθμό που τόσο ο κανονιστικός όσο και ο ρυθμιστικός πυλώνας επηρεάζουν τη διαμόρφωση της κουλτούρας του θεσμού και των ανθρώπων του⁴. Από την άλλη, όμως, μπορεί όντως να θεωρηθεί ως διακριτός στο μέτρο που οι ποικίλοι εργαζόμενοι ενός οργανισμού μπορούν, μέσα από καθημερινές γνωσιακές διαδικασίες, να τροποποιήσουν, να μεταβάλλουν ή να ανατρέψουν τόσο εσωτερικές του οργανισμού λειτουργίες όσο και την αντίδραση του οργανισμού προς εξωτερικά του ερεθίσματα. Εδώ, εξάλλου εδράζεται και η έννοια της μεταβολής και/ή της προόδου⁵.

Στην περίπτωση της ολιστικής προσέγγισης ο τρίτος άξονας λειτουργεί λοιπόν ως το εργαλείο κατανόησης των διεργασιών του πεδίου που μπορούν να οδηγήσουν σε μεταβολή. Συνεπώς, επιστρέφοντας στο πρωταρχικό δίλημμα των Κοινωνικών Επιστημών περί της πρωτοκαθεδρίας

θεσμού ή δρώντος υποκειμένου, ο τρίτος πυλώνας του Scott πλησιάζει εξαιρετικά τη σημασία της δράσης του κοινωνικού υποκειμένου ξεκινώντας βέβαια από την πλευρά του θεσμού. Καταληκτικά, εδώ τα όρια μοιάζουν να είναι θολά σε αντίθεση με τους δύο πρώτους πυλώνες που αποτελούν τον παραδοσιακό σκληρό πυρήνα των θεσμικών θεωριών. Αντιθέτως, σε μια επιμεριστική προσέγγιση, όπου η ερευνητική εκδοχή εστιάζει στον τρίτο πυλώνα, όπου ο ρυθμιστικός και κανονιστικός πυλώνας υφίστανται αλλά δεν κυριαρχούν κατανάγκη, η σύνδεση με τη θεσμική παράδοση καθίσταται λιγότερο εμφανή. Συνεπώς, η εργασία του Scott μπορεί να διαβαστεί εξαιρετικά παραδοσιακή στο χώρο των θεσμικών προσεγγίσεων (όταν επικεντρώνεται στον ρυθμιστικό και/ή τον κανονιστικό πυλώνα), μπορεί όμως να διαβαστεί και ριζοσπαστικά καινοτόμα (τρίτος πυλώνας), ανάλογα με την προσέγγιση που κάποιος θα επιχειρήσει.

Κλείνοντας ως προστεθούν δύο ακόμα σημεία. Πρώτον, σήμερα, οι ενδιαφέρουσες θεωρητικές εργασίες είναι εκείνες που ξεκινώντας είτε από το θεσμό είτε από το υποκείμενο φτάνουν σε ένα σημείο όπου τα όρια πλέον είναι σαθρά ή απλά μη υπάρχοντα. Έτσι, ο «θεσμός» ή το «υποκείμενο» μετατρέπονται σε *αναλυτικές πύλες εισόδου* μιας ερευνητικής προσπάθειας και παύουν να είναι θεωρητικά προαπαιτούμενα. Δεύτερον, η προσπάθεια ανίχνευσης των διεργασιών θεσμοποίησης που επιχειρείται από τον Scott δεν είναι καινοτόμα στο βαθμό που τόσο οι Berger & Luckmann (1966) όσο και ο Giddens (2002) έχουν επιχειρήσει.

Ας σημειωθεί τέλος, ότι προτιμήθηκε να μην υπάρξει διακριτή ενότητα παρουσίασης της θεωρητικής εργασίας του Scott ανά πυλώνα. Τα όποια θεωρητικά στοιχεία απαιτούνται, κρίθηκε σκόπιμο να προτάσσονται στην αρχή των τριών ενότητων που αντιστοιχούν στους αντίστοιχους άξονες της θεωρίας και σε εξειδικευμένες υποσημειώσεις.

3. Ο ρυθμιστικός πυλώνας

Ο ρυθμιστικός πυλώνας περιλαμβάνει το νομικό πλαίσιο και τους κανονισμούς πάνω στους οποίους βασίζεται η φυσιολογία και η λειτουργία ενός θεσμού⁶. Στην περίπτωση του Πανεπιστημίου, υπάρχει, από τη μια, το ΥΠΕΠΘ, που είναι υπεύθυνο για το νομικό πλαίσιο, κι από την άλλη, το ίδιο το Πανεπιστήμιο με τον εσωτερικό κανονισμό του. Στην περίπτωση του ελληνικού Πανεπιστημίου, το δεύτερο σκέλος ήταν ανύπαρκτο και

παραμένει ατροφικό. Η διερεύνηση των αιτιών για το προηγούμενο, αν και είναι ζήτημα εξαιρετικού ενδιαφέροντος υπερβαίνει τα όρια της παρούσας εργασίας, αν και θα έπρεπε να σημειωθεί ότι το ίδιο το ελληνικό Πανεπιστήμιο δε είναι άμοιρο ευθυνών, αν δεν είναι ο κύριος υπαίτιος⁷.

Συνεπώς, ρόλο κλειδί παίζει το ΥΠΕΠΘ με το νομικό περιβάλλον που διαμορφώνει. Παρόλα αυτά, οι επιλογές του ΥΠΕΠΘ δεν είναι προϊόν μιας *sui generis* πολιτικής βούλησης και πράξης. Είναι σαφές⁸ ότι η πολιτική του ΥΠΕΠΘ για το Πανεπιστήμιο επηρεάζεται άμεσα και καταλυτικά, αν δεν καθορίζεται, από την ύπαρξη εκπαιδευτικών πολιτικών που αναπτύσσονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο και όχι μόνο⁹. Τόσο η συμμετοχή της χώρας στη δημιουργία του ευρωπαϊκού χώρου ανώτατης εκπαίδευσης (ΕΧΑΕ) όσο και η εναρμόνισή της με επιλογές στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την πολιτική της διεύρυνσης, χρηματοδοτούμενης με κοινοτικά κονδύλια, το αποδεικνύουν¹⁰. Φαίνεται λοιπόν ότι –τουλάχιστον– σε ανώτατο επίπεδο υπάρχουν συνομιλητές που μπορούν να κινούνται και να διαπραγματεύονται στον υπερ-εθνικό χώρο και να μεταφέρουν εφαρμόζοντας εναρμονισμένες πολιτικές στο επίπεδο της χώρας.

Έτσι, ο ρυθμιστικός πυλώνας στην ελληνική περίπτωση μοιάζει ικανός να παρακολουθεί και να εναρμονίζεται με τις ευρύτερες διεθνείς τάσεις και εξελίξεις (με την περιθωριακή αν όχι ανύπαρκτη θεσμική παρουσία των πανεπιστημίων). Πάντως, στο προηγούμενο πρέπει να γίνουν δύο παρατηρήσεις. Πρώτον, η κάθε φορά ομάδα των συνομιλητών σε ανώτατο επίπεδο είτε από αδυναμία είτε από επιλογή δεν φαίνεται να μπορεί να μεταφέρει και να «μπολιάσει» το κύριο σώμα του οργανισμού (ΥΠΕΠΘ) και των εποπτευόμενων από αυτόν θεσμών (πχ. πανεπιστήμια), με το πνεύμα και το νόημα των διεθνώς τεκταινόμενων¹¹. Συνεπώς, φαίνεται να υπάρχει και να διευρύνεται ένα χάσμα μεταξύ μιας μικρής –κάθε φορά– ομάδας που δρα σε κεντρικό και διεθνές περιβάλλον και του κύριου μέρους των δομών, των λειτουργιών και των εργαζομένων του ΥΠΕΠΘ. Δεύτερον, και πιθανόν λόγω του προηγουμένου, η εναρμόνιση με τα διεθνή τεκταινόμενα μοιάζει να συντελείται συνήθως κατά έμμεσο και συγκαλυμμένο τρόπο στην προσπάθεια αποφυγής εντάσεων και αντιδράσεων. Τα τελευταία χρόνια, ο συνηθέστερος τέτοιος τρόπος είναι η προώθηση κοινοτικών επιλογών διηθημένων και διατυπωμένων μέσα από ένα ελληνικό φίλτρο αντίληψης των πραγμάτων και ευρέως χρηματοδοτούμενων από κοινοτικές πηγές (πχ. ΕΠΕΑΕΚ).

Κλείνοντας, θα έλεγε κανείς ότι αν υπάρχει μια «ελληνική ιδιαιτερότητα» είναι ότι ενώ ο ρυθμιστικός πυλώνας φαίνεται να συμβαδίζει με τα

διεθνή –πρωτίστως ευρωπαϊκά- τεκταινόμενα, αυτό συντελείται κατά ένα διπλά παράδοξο τρόπο: από τη μια, ατύπως και εμμέσως, κι από την άλλη, χωρίς την απαιτούμενη αναπροσαρμογή δομών, λειτουργιών, διαδικασιών και νοοτροπιών, στο βαθμό που ότι γίνεται, γίνεται κεντρικά και άκρως συγκεντρωτικά¹². Αυτή η «ελληνική ιδιαιτερότητα» ενώ επί της ουσίας δεν φαίνεται να δημιουργεί μείζονα και αξεπέραστα προβλήματα σε επίπεδο ιδρυμάτων (πανεπιστήμια), είναι πηγή δυσλειτουργιών και εντάσεων σε επίπεδο διεθνούς εκπροσώπησης του Κράτους, στο μέτρο που πολλές φορές αυτό εκτίθεται, ως μη σεβόμενο τις διεθνείς του δεσμεύσεις και υποχρεώσεις¹³. Από την άλλη φαίνεται να αναπαράγεται το έλλειμμα νομιμοποίησης των αποφάσεων του ελληνικού Κράτους το οποίο φαντάζει δομικό χαρακτηριστικό του.

4. Ο κανονιστικός πυλώνας

Ο κανονιστικός πυλώνας αφορά τα μεγάλα «πρέπει», τις ιδέες, τις αξίες, τους ηθικούς κανόνες, τα πρότυπα, αυτά που –πέραν των τρεχουσών νομοθετικών ρυθμίσεων- δεσμεύουν και επηρεάζουν τη λειτουργία των θεσμών, αλλά και τις σχέσεις, τις στάσεις και τις συμπεριφορές. Είναι, συνοπτικά, αυτό που θα λέγαμε: η κυρίαρχη «ιδεολογία»¹⁴.

Εδώ, φαίνεται να υπάρχει στην Ελλάδα ένα δίπολο παραγωγής «ιδεολογίας», με τον ένα πόλο εντός και τον άλλο εκτός του Πανεπιστημίου. Από τη μια, πηγή δημιουργίας του είναι οι παραδοσιακοί κανόνες και αρχές αυτού που ονομάζεται συμβατικά «ακαδημαϊκή ζωή και λειτουργία», κι από την άλλη, εκτός Πανεπιστημίου, βρίσκεται το ελληνικό συγκείμενο που συγκροτείται με βάση αρχές και αξίες που καθορίζονται από ενδοελληνικούς μεγαφορείς παραγωγής «ιδεολογίας».

Το πρώτο αναφέρεται στους διαχρονικούς, σταθερούς και παραδοσιακούς κανόνες, αρχές και τελετουργίες που διέπουν την εσωτερική πανεπιστημιακή ζωή και τη διευθέτηση της εξουσίας στο τρόπο λειτουργίας του θεσμού. Για κάποιον, που δεν είναι εξοικειωμένος με την ακαδημαϊκή ζωή, θα μπορούσε να είναι πηγή εκπλήξεων ο «μοναστηριακός» τρόπος δόμησης της ακαδημαϊκής συλλογικότητας και ο –ενίοτε- βυζαντινολογικός λόγος των προσωπικών διαφωνιών και αντιθέσεων. Αν κάποιος δεν συνυπολογίσει ότι το Πανεπιστήμιο, ως θεσμός, ξεκίνησε ως «πράγμα της εκκλησίας», πολλούς αιώνες πριν (Renaut A, 2002), κινδυνεύει, αφενός

μεν, να μην καταλάβει πλήρως την προέλευση της ακαδημαϊκότητας και του τρόπου διάρθρωσής της, κι αφετέρου, τη δύναμη της παράδοσής της. Κάτι που φαίνεται να υποτιμάται συστηματικά από τις εκάστοτε παροδικές τεχνοκρατικές ομάδες διαμόρφωσης πολιτικής στα υπουργεία παιδείας του Δυτικού –κυρίως– κόσμου, που αναρίθμητες φορές σε διαφορετικές χρονικές στιγμές προσπάθησαν να μεταρρυθμίσουν το Πανεπιστήμιο. Η ιστορία του Θεσμού έχει καταδείξει ότι αυτός μπορεί να μεταμορφώνεται και να μεταλλάσσεται στα εξωτερικά ερεθίσματα και τις πιέσεις, χωρίς ωστόσο να ανατρέπει τα εσωτερικά χαρακτηριστικά του. Για την ελληνική περίπτωση, είναι ενδεικτικό, πιθανόν εντυπωσιακό στο μέγεθός του, το γεγονός ότι ο Νόμος πλαίσιο του 1982, που διαμόρφωσε την πανεπιστημιακή ζωή των τελευταίων σχεδόν 30 χρόνων, ενώ μπόρεσε να ανατρέψει το συσχετισμό των πολιτικών δυνάμεων εντός του Πανεπιστημίου, δεν μπόρεσε να ανατρέψει τους παραδοσιακούς κανόνες λειτουργίας του θεσμού. Με αυτόν τον τρόπο όμως, δημιουργήθηκε μια σημαντική αντίφαση μεταξύ εκφερομένου Λόγου, ως ιδεολογική τοποθέτηση, και καθημερινής πρακτικής σε ατομικό επίπεδο στο εσωτερικό του ιδρύματος.

Καταληκτικά, η ακαδημαϊκή ζωή έχει τα δικά της χαρακτηριστικά, όπως: αυξημένη σημασία στην πανεπιστημιακή αυτονομία, ιδιαίτερα των εσωτερικών του πανεπιστημίου υποθέσεων (Πανούσης Γ., 2008)¹⁵, πειθαρχία και σεβασμό στην εσωτερική ιεραρχία, αντιμετώπιση των «μαθητευομένων» ως μειούμενων σε ένα σύστημα αρχών, αξιών, γνώσεων και μεθοδολογιών, επιμονή σε μια εκδοχή της έρευνας ως αφιέρωση ζωής, κι όλα αυτά μέσα σε ένα σύστημα αργών και βασανιστικών διαδικασιών όπου οι προθέσεις προηγούνται των αποτελεσμάτων, κι όπου η ακαδημαϊκή κοινότητα παρουσιάζεται ως μια εναρμονισμένη και αγαθοεργή ομογενής ομάδα χωρίς συγκρούσεις και ανταγωνισμούς.

Σε ό,τι αφορά το δεύτερο, ο τρόπος που η Ελλάδα αντιμετωπίζει την Ευρώπη είναι περίπλοκος και αντιφατικός. Από αισθήματα θαυμασμού και μιμητισμού, μέχρι απόλυτης απόρριψης και μίσους, διαμέσου ενός έντονου κόμπλεξ κατωτερότητας και εξάρτησης (Σταμέλος Γ. Καρανάτσης Κ., 2005). Το σίγουρο είναι ότι η Ευρώπη αντιμετωπίζεται ως κάτι το εξωτερικό της Ελλάδας, στην καλύτερη περίπτωση ως αναγκαίο κακό¹⁶ στη χειρότερη ως εχθρός προς αποφυγή. Έτσι, στην κατασκευή της εθνικής της ταυτότητας η Ελλάδα δεν περιλαμβάνει ως θεμελιώδες συστατικό της στοιχείο την Ευρώπη, όπως άλλες χώρες, για παράδειγμα, η Γαλλία (Chryssohoou X., 1996).

Με βάση αυτό το δίπολο συγκρότησης του κανονιστικού άξονα, προκύπτει μια εξαιρετική ένταση με στοιχεία ρήξης μεταξύ αυτού και του ρυθμιστικού άξονα κι αυτό σε δύο επίπεδα.

Το πρώτο αφορά την πηγή προέλευσης της πολιτικής. Πράγματι, το νομικό περιβάλλον και οι πολιτικοί στόχοι ή προτεραιότητες αλλάζουν εναρμονιζόμενοι με τις ευρωπαϊκές εκπαιδευτικές πολιτικές, οι οποίες νοούνται ως εξωτερικές, δηλαδή ξένες, πιέσεις, δες παρεμβάσεις. Η «Ευρώπη» λοιπόν είτε ως όργανο των αιρετικών είτε ως καπιταλιστικός μηχανισμός εκλαμβάνεται αρνητικά, αντιμετωπιζόμενη με όρους εθνικο-απελευθερικής αντίστασης και/ή απείθειας στο όνομα μιας εθνικής περιχάραξης και καθαρότητας¹⁷. Η συνήθης απουσία εξάλλου από τα ευρωπαϊκά όργανα, είτε επεξεργασίας πολιτικής είτε συνδικαλιστικής δράσης είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική. Δύο παραδείγματα του ελληνικού αναχωρητισμού και της περιθωριοποίησης είναι χαρακτηριστικά: Πρώτον, από το σύνολο της ευρωπαϊκής ηπείρου, νοούμενης με πολύ χαλαρά και διευρυμένα σύνορα, οι μόνοι που δεν συμμετέχουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση Φοιτητών (ESU) είναι οι Έλληνες φοιτητές¹⁸ (<http://www.esib.org>). Δεύτερον, στη Διεθνή της Εκπαίδευσης, παγκόσμια οργάνωση που εκφράζει τον εκπαιδευτικό κόσμο (<http://www.ei-ie.org/en/index.php>), δεν μετέχει η συνδικαλιστική οργάνωση των Ελλήνων πανεπιστημιακών (ΠΟΣΔΕΠ), προφανώς γιατί η Διεθνής δεν μπορεί να εκφράσει τη «γνησιότητα» των θέσεών τους.

Το δεύτερο αφορά το περιεχόμενο της πολιτικής. Η πολιτική ατζέντα φαίνεται να προωθεί τη ριζική αναθεώρηση της έννοιας της πανεπιστημιακής αυτονομίας, η οποία συνδέεται με τη (μερική ή μεγαλύτερη) αποχώρηση του κράτους από τη χρηματοδότησή του πανεπιστημίου, την ώθηση του πανεπιστημίου στο περιβάλλον της δια βίου μάθησης και την παράλληλη υιοθέτηση μεθόδων απόδοσης λόγου. Εξέλιξη που αναγκάζει τα πανεπιστήμια να γίνουν περισσότερο διαφανή και να μετεξελιχθούν σε δρώντες του κοινωνικού και οικονομικού συγκείμενου, γεγονός που θέτει σε άμεση αμφισβήτηση το πανεπιστημιακό «άβατο»¹⁹. Παραπέρα, μετατρέποντας τις σπουδές σε επαγγελματικές και μεταφέροντας την έρευνα στο χώρο των αναγκών της αγοράς εργασίας, τα πανεπιστήμια ωθούνται να ανατρέψουν τα «όσια και ιερά» τους που αφορούν τις σπουδές και την έρευνα²⁰. Επιπλέον, τα πανεπιστήμια-ενεργοί δρώντες πλέον, θα πρέπει να μάθουν να κινούνται με ταχύτητα και αποτελεσματικότητα, μετατρέποντας την παραδοσιακή ακαδημαϊκή συνεργασία σε επιθετικό ανταγωνισμό με στόχο, καταρχάς, την επιβίωσή τους, στη συνέχεια, την αίγλη τους, παγκόσμια, περιφερειακή ή τοπική.

5. Ο «κουλτουρικός»-γνωστικός πυλώνας

Ο πυλώνας αυτός προσπαθεί να λάβει υπόψη του τόσο την κουλτούρα του θεσμού όσο και την καθημερινή του λειτουργία. Προφανώς, η ιστορία του ρυθμιστικού και κανονιστικού άξονα έχουν επηρεάσει τόσο την κουλτούρα όσο και τη λειτουργία του θεσμού. Παράλληλα όμως, οι συμμετέχοντες σε αυτόν, λόγω της συσσωρευμένης γνώσης που διαθέτουν μέσα από την εμπειρία τους, αλλά και την καθημερινή τους πρακτική στο πλαίσιο της λειτουργίας του θεσμού, διαθέτουν περιθώρια δράση²¹.

Έτσι λοιπόν, ο πυλώνας αυτός προσπαθεί να λάβει υπόψη του και να επικεντρωθεί στους ανθρώπους του θεσμού, για την περίπτωση της ανάλυσής μας τους πανεπιστημιακούς. Ας γίνει λοιπόν προσπάθεια να διερευνηθεί η θέση τους ανάμεσα, από τη μια, των περιορισμών του ρυθμιστικού και κανονιστικού πυλώνα, κι από την άλλη, της καθημερινής πρακτικής και των σχέσεων εντός του θεσμού.

Θα ξεκινήσουμε από το πρώτο για να πάμε στο δεύτερο. Όσον αφορά το ρυθμιστικό πυλώνα, πρωταγωνιστικό ρόλο διαπιστώθηκε ότι παίζει το ΥΠΕΠΘ, στο βαθμό που στην Ελλάδα τα πανεπιστήμια δεν είχαν, και πολλά από αυτά ακόμα δεν έχουν, δικιά τους διαμορφωμένη πολιτική εκφρασμένη σε επίσημα κείμενα, σε κανονισμούς, σε μέσα εφαρμογής και αξιολόγησης αποτελεσμάτων. Είναι χαρακτηριστικό ότι η πίεση για ανάπτυξη τέτοιων πολιτικών προήλθε και πάλι από το εξωτερικό, στο πλαίσιο της ανάπτυξης και υλοποίησης της ευρωπαϊκής πολιτικής για τα πανεπιστήμια. Εδώ, ας υπογραμμιστεί η αρχική αμηχανία, αλλά και τα τελικά κείμενα, γεμάτα αξιοσημείωτες αντιφάσεις²², των ελληνικών πανεπιστημίων στο πρώτο Erasmus Charter, που απαιτήθηκε από την ΕΕ ως προϋπόθεση συμμετοχής στα ευρωπαϊκά προγράμματα το 2000.

Όσον αφορά το ΥΠΕΠΘ, το πλαίσιο και το «κλίμα» που διαμορφώνεται είναι αυτό, από τη μια, μιας τεράστιας και αργοκίνητης γραφειοκρατίας και τυπολαγνείας που χάνει την ουσία για να κερδίσει τις επικοινωνιακές εντυπώσεις μιας «δημοκρατικής» νομιμοποίησης, κι από την άλλη, μιας «ευκαιρίας» για καινοτομίες, βελτιώσεις, έρευνας και δράσης μέσω των προγραμμάτων ελληνικής διαχείρισης και ευρωπαϊκής –κυρίως– χρηματοδότησης.

Ο κανονιστικός πυλώνας, από τη μεριά του, δίνει κάποιες διαχρονικές σταθερές. Από τη μια, μια εσωτερική ιεραρχία και ένα τυπικό και/ή άτυπο πλαίσιο σχέσεων, στάσεων και συμπεριφορών που εντυπωσιάζει με τη διαχρονικότητά του και την αντοχή του και που συνήθως αναφέρεται ως

ακαδημαϊκότητα. Από την άλλη, κάποιες αρχές και αξίες έντονα χαραγμένες στην πανεπιστημιακή συλλογικότητα, οι οποίες διαμορφώνουν τη διακριτότητα και μοναδικότητα του θεσμού.

Μέσα σε αυτό το συγκείμενο, διαμορφωμένο από το ρυθμιστικό και κανονιστικό πυλώνα, ο κάθε πανεπιστημιακός καλείται αφενός μεν, να κοινωνικοποιηθεί επαγγελματικά, αφετέρου δε, να δράσει. Η δράση μπορεί να είναι τριών ειδών: δράση για τη διασφάλιση της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων, «μη δράση» δηλαδή αποδοχή και αναπαραγωγή του υπάρχοντος, και τέλος, προσπάθεια υπέρβασης των δυσκολιών και ανάπτυξη μιας δημιουργικής δραστηριότητας. Σύμφωνα με αυτά τα είδη δράσης, διαμορφώνονται αντιστοίχως τρεις διαφορετικές ομάδες πανεπιστημιακών.

Προφανώς οι αλληλεπιδράσεις και οι ασταθείς ισορροπίες μεταξύ των τριών προηγούμενων ομάδων είναι εξαιρετικού ενδιαφέροντος για την κατανόηση του συγκεκριμένου πυλώνα, δηλαδή της καθημερινής ζωής στο εσωτερικό του Πανεπιστημίου. Παρόλα αυτά, εδώ, θα εστιάσουμε μόνο στην τρίτη ομάδα, η οποία παρουσιάζει το νεωτερικό, καινοτόμο και δυναμικό στοιχείο του Θεσμού.

Εκείνοι λοιπόν οι πανεπιστημιακοί που εντάσσονται σε αυτήν την ομάδα δραστηριοποιούνται στο πλαίσιο ενός ιδρύματος που –συνήθως– δεν έχει πολιτική²³. Συνεπώς, η ατομική προσπάθεια αναδεικνύεται ως η κυρίαρχη συνιστώσα μιας ενδο- και εξω- πανεπιστημιακής δράσης. Αυτό, από τη μια, μετατρέπει το όλο εγχείρημα, ακόμα και το πιο απλό σε τίτλιο, κι από την άλλη, υπερτονίζει την ατομική διάσταση της δράσης. Σε αυτήν, τα προσωπικά δίκτυα, ενδο- και εξω- πανεπιστημιακά, αποκτούν απόλυτη αξία. Συνεπώς, και η όποια επιτυχία αποτελεί προσωπική αναγνώριση, με ότι αυτό συνεπάγεται σε επίπεδο σχέσεων, στάσεων και συμπεριφορών εντός κι εκτός Πανεπιστημίου.

Σε αυτό, ας προστεθεί και η υπο-χρηματοδότηση του ελληνικού Πανεπιστημίου, τόσο σε επίπεδο μισθών όσο και σε επίπεδο έρευνας. Έτσι, κάποιος αν θελήσει να αυξήσει τα έσοδά του, βούληση καθ'όλα νόμιμη και επιθυμητή πλην υποκριτικά και λεκτικά κατακριτέα, πρέπει, ατομικά, να δραστηριοποιηθεί σε ένα μη διευκολυντικό περιβάλλον και αν θέλει να κάνει έρευνα πρέπει να προσανατολιστεί είτε στα ελληνότροπα προγράμματα που χρηματοδοτούνται από το Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης (ΚΠΣ, νυν ΕΣΠΑ) είτε απευθείας σε διεθνείς (συνήθως ευρωπαϊκούς) πόρους. Σε κάθε περίπτωση λοιπόν, θα δραστηριοποιηθεί σε ένα περιβάλλον όπου υποβόσκει μια αντίφαση, δες ένταση –εν δυνάμει κρίση–, μεταξύ της κυρίαρχης ιδεολογικής τάσης που προέρχεται από τον κανονιστικό άξονα και της ανάγκης επιστημονικής ανάπτυξης και οικονομικής στήριξης.

Δεν είναι όμως μόνο αυτή η ένταση. Υποβόσκει και μια ακόμα που έχει να κάνει με την εσωτερική ιεραρχία των πανεπιστημιακών και την κατανομή εξουσίας. Πράγματι, μια ουσιαστική διάσταση στο άνοιγμα του ελληνικού Πανεπιστημίου προς τον ευρωπαϊκό και ευρύτερα παγκόσμιο χώρο είναι η δημιουργία μια νέας ιεραρχίας, τόσο σε επίπεδο Τμημάτων όσο και σε επίπεδο προσώπων²⁴ (J. Huisman-M. van der Werde (eds), 2004, 2005). Η νέα αυτή πραγματικότητα πιέζει και ενοχλεί την παραδοσιακή ιεραρχία που βασίζεται είτε σε μια παραδοσιακή ακαδημαϊκή θεώρηση των πραγμάτων είτε στη θεσμική κατανομή της εξουσίας (πχ. οι τέσσερις βαθμίδες των μελών ΔΕΠ). Έτσι, έχουμε για παράδειγμα μέλη ΔΕΠ (ανεξαρτήτως βαθμίδας) που δραστηριοποιούνται στο διεθνή χώρο, στήνουν προγράμματα και αναπτύσσουν ερευνητική δραστηριότητα κι άλλα (ανεξαρτήτως βαθμίδας) που δεν έχουν τέτοιες δραστηριότητες. Οι πρώτοι, όχι μόνο δρουν ως φορείς πίεσης προς το άνοιγμα των ελληνικών πανεπιστημίων προς το εξωτερικό (θεσμικό και πρακτικό επίπεδο), αλλά και αποκτούν σημαντική δύναμη τόσο από τη διαχείριση χρηματικών πόρων, που με τη σειρά τους δημιουργούν μια νέα αγορά εργασίας στο πλαίσιο του ιδρύματος (Βασιλόπουλος Α., 2004), όσο και από την παραγωγή δημοσιεύσεων ή απλώς το υψηλό κύρος που δημιουργείται ως πολλαπλασιαστικό όφελος τέτοιων δραστηριοτήτων.

Φαίνεται λοιπόν ότι αυτή είναι η πίστα ανανέωσης για τον «κουλτουρικό»-γνωστικό άξονα αυτής της ανάλυσης.

6. ...και το δια ταύτα

Η ανάλυση που προηγήθηκε ανέδειξε ότι η πηγή της έντασης σήμερα στο ελληνικό πανεπιστήμιο είναι οι αντιθετικές πορείες που ακολουθούν ο ρυθμιστικός και ο κανονιστικός πυλώνας. Ή για να το πούμε ακριβέστερα, οι μεταβολές του ρυθμιστικού πυλώνα και η ακινησία του κανονιστικού, του οποίου οι λογικές κινούνται σε αντίθετη κατεύθυνση. Η ένταση αυτή λόγω των ιστορικών καταβολών της μπορεί να εμπερικλείει τη γενικευμένη κρίση, ακόμα και ρήξη.

Οι περίοδοι εξισορρόπησης των αντιφάσεων και η διασφάλιση μιας κάποιας πρόσκαιρης νηνεμίας φαίνεται να επιτυγχάνονται μόνον όταν ο ρυθμιστικός πυλώνας αποφεύγει να προτάξει τους μηχανισμούς ελέγχου της εφαρμογής μιας πολιτικής ή τα μέτρα τιμωρίας και καταστολής (τη

χρήση των οποίων πάντως νομιμοποιείται να επικαλεστεί). Όσο λοιπόν ο ρυθμιστικός πυλώνας δρα διευκολυντικά και πέρα από την εμβέλεια ενδιαφέροντος των ΜΜΕ, τότε ο μηχανισμός χρηματοδότησης προγραμμάτων που προωθούν τις ευρωπαϊκές πολιτικές φαίνεται να υλοποιείται χωρίς προβλήματα. Πολύ περισσότερο, που αυτό αποτελεί τη μοναδική ίσως προοπτική ανάπτυξη της έρευνας ή της διεθνούς συνεργασίας για εκείνους τους Έλληνες πανεπιστημακούς που ενδιαφέρονται για κάτι τέτοιο.

Από την άλλη, αν υποθέσει κανείς ότι το μέλλον των ελληνικών πανεπιστημίων περνάει μέσα από τη συμμετοχή τους σε διεθνή δίκτυα γνώσης, εκπαίδευσης, κατάρτισης, έρευνας και καινοτομίας τότε αυτό συνεπάγεται, κατ'αρχάς, την αναγνώρισή τους ως ομότιμων από τους διεθνείς ετέρους, με κανόνες που αποφασίζονται και εφαρμόζονται στο διεθνές περιβάλλον. Συνεπώς ρυθμιστικά ο θεσμός είναι υποχρεωμένος να κινηθεί προς αυτήν την κατεύθυνση. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να αναπτύξει τη δική του πολιτική και να βρει τα μέσα να την εφαρμόσει, εντός του νομοθετικού πλαισίου που προέρχεται από το νομοθετικό έργο της Βουλής. Γεγονός που από μόνο του αποτελεί «επανάσταση» για την ελληνική πανεπιστημιακή πραγματικότητα, τόσο γιατί αυτό δεν υπήρχε (και εν μέρει εξακολουθεί να μην υπάρχει), όσο και γιατί για την επίτευξή του απαιτείται η διαχείριση από το ίδιο το Πανεπιστήμιο των προταγμάτων του κανονιστικού του άξονα.

Τέλος, το δυναμικό στοιχείο του συστήματος είναι εκείνοι οι πανεπιστημιακοί που ενεργοποιούνται στο διεθνή χώρο και λειτουργούν ως σύνδεσμοι μεταξύ, από τη μια, του διεθνούς και παγκοσμιοποιημένου επιπέδου, κι από την άλλη, του ενδο-ελληνικού επιπέδου, μεταφέροντας όχι μόνο τεχνογνωσία αλλά και τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς γεγονός που εμπλουτίζει και τελικά διαταράσσει την ελληνο-ελληνική αναπαραγωγή του ίδιου που εκφράζει ένα φαντασμακό ιδεώδες που ελάχιστη σχέση έχει με την σημερινή πραγματικότητα²⁵.

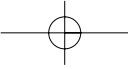
Βιβλιογραφία

- Berger, P. L. and T. Luckmann (1966), *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Garden City, NY: Anchor Books.
- Chryssohoou X. (1996), How group membership is formed: Self categorisation or group beliefs? The construction of the European identity in France and in Greece, in Breakwell G.M. – Lyons E., *Changing European identities, social psychological analysis of social change*, ed.Routledge, pp.297-314.
- Dortier J-Fr (sous la dir.) (2008), *Le dictionnaire des sciences humaines*, Paris: Sciences Humaines.
- Itienne J. – Bloess Fr. – Noreck J-P. – Roux J.P. (2004), *Dictionnaire de sociologie*, 3ème éd., Paris: Hatier.
- Francfort I. – Osty Fl. – Sainsaulieu R. – Uhalde M. (1995), *Les mondes sociaux de l'entreprise*, Paris Desclie de Brouwer.
- Huisman J. – Van der Werde M. (eds) (2004), «On cooperation and Competition: National and European Policies for the Internationalisation of Higher Education», Bonn: Die Deutsche Bibliothek.
- Huisman J. – Van der Werde M. (eds) (2005), *On cooperation and Competition II: Institutional responses to Europeanisation, internationalization and globalisation*, Bonn:Lemmens Verlags
- Llored R. (2007), *Sociologie, theories et analyses*, Paris: Ellipses.
- National Report – Hellas 2005-2007, <http://www.dcsf.gov.uk/londonbologna/index.cfm?fuseaction=docs.list&DocCategoryID=17&StartRow=21>.
- Scott, R. W - (2001), *Institutions and Organisations*, (2nd revised Edition), Sage Publications, Thousand Oaks
- (2004), *Institutional theory: contributing to a theoretical research program*, Oxford: University Press,
- (2004b), Reflections of half-century of organizational theory, *Annual Review of Sociology*, 30:1-21.
- Αβδελά, Ε (1997), Χρόνος, ιστορία και εθνική ταυτότητα στο ελληνικό σχολείο, εις Φραγκουδάκη, Α.-Δραγώνα, Θ. (επιμ), *Τι ειν' η πατρίδα μας. Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Βασιλόπουλος Ανδρέας (2004), *Οι προκλήσεις της διευρυμμένης πρόσβασης στο ελληνικό Πανεπιστήμιο*, Διδακτορική Διατριβή, ΠΤΔΕ, Παν/μιο Πατρών.
- Giddens A. (2002), *Κοινωνιολογία*, Αθήνα: Gutenberg
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1991α), Υπόμνημα για την Τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, COM (91) 349 τελικό.

- Πανούσης Γ (2008), C-Universities? (Corrupted Universities/Διεφθαρμένα Πανεπιστήμια), στο *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τευχ.153, σελ.17-38.
- Renaut A. (2002), *Οι επαναστάσεις του Πανεπιστημίου*, μετάφραση-εισαγωγή Γ. Σταμέλος-Κ.Καρανάτσης, Αθήνα: Gutenberg .
- Σταμέλος Γ (2008), Διεφθαρμένα ή χαοτικά (ελληνικά) πανεπιστήμια; Η περίπτωση των Παιδαγωγικών Τμημάτων, εις *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.155, σελ.51-73.
- Σταμέλος Γ.-Καρανάτσης Κ. (2005), Εθνικές συνιστώσες και εκπαίδευση: σχηματική απόδοση ιστορικής επισκόπησης, εις *ΑΡΕΘΑΣ III*, σελ.321-333.
- Χρονοπούλου Αγγ. (2008), Περιήγηση στην πανεπιστημιακή χώρα της (α)αδιαφάνειας και η περιήγηση στην «άγρια Δύση» συνεχίζεται ένα χρόνο τώρα!!!, στο *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τευχ.154, σελ.11-24.

Σημειώσεις

1. Ο Max Weber έχει αναλύσει πειστικά το πώς η προτεσταντική ηθική έχει διαμορφώσει την υποκειμενικότητα και το πνεύμα του καπιταλισμού.
2. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι στην ελληνική βιβλιογραφία η εκκλησία γράφεται με κεφαλαίο «Ε» και το κράτος με μικρό «κ». Τα σύμβολα έχουν πάντα την αξία τους...
3. Σε όλη τη σχετική βιβλιογραφία υφίσταται μια εγγενή δυσκολία στη διασαφήνιση, διαχείριση και χρησιμοποίηση των όρων «οργανισμός»/«οργάνωση» και «θεσμός». Αν ακολουθήσουμε την ντυρκειϊκή λογική ο «θεσμός» έχει σχέση με το «ιερό» το οποίο εκ των πραγμάτων έχει σχέση με την υπέρτατη εξουσία. Συνεπώς, μέσα από υπόγειες, πολλές φορές, διαδρομές, ο θεσμός δεν μπορεί παρά να έχει σχέση με το Κράτος. Ποια είναι όμως αυτή η σχέση; Αν πρόκειται για απλή αναγνώριση τότε αυτή παρέχεται από το Κράτος και στους οργανισμούς/οργανώσεις, οι οποίοι όμως έχουν μια περισσότερο πρακτική και λειτουργική διάσταση. Κατά συνέπεια, όταν «χάνεται» η διάσταση ή η αίσθηση του «ιερού» περιορίζεται ή και εξανεμίζεται η αναγκαιότητα της άμεσης διασύνδεσης με το Κράτος. Πρακτικά αυτό κρύβει ένα ισχυρό πολιτικό, τελικά, διακύβευμα, στο βαθμό που ο «θεσμός» τείνει σε μια εντονότερη διασύνδεση με το Κράτος ενώ οι «οργανισμοί»/«οργανώσεις» μπορούν κάλλιστα να είναι ιδιωτικοί.
4. Εδώ για να μιλήσουμε για κουλτούρα (του θεσμού) ουσιαστικά δανειζόμαστε στοιχεία από την «κουλτούρα της επιχείρησης» έννοια της οποίας η πατρότητα αποδίδεται στον Elliot Jacques του Ινστιτούτου Tavistock του Λονδί-

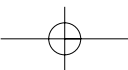

νου, από το 1952 (Dortier J-Fr, 2008 : 123). Αν και όπως πάντα η πατρότητα μιας έννοιας διεκδικείται από πολλούς (Itienne J, et all, 2004 : 181). Σύμφωνα λοιπόν με τον εισηγητή της, η κουλτούρα της επιχείρησης ορίζεται ως «ο τρόπος σκέψης της και η συνήθης λειτουργία της (...) πάνω-κάτω υιοθετημένη από όλους (...) που πρέπει να μαθαίνεται και να γίνεται αποδεκτή» (Dortier,ό.π.). Έτσι, η επιχείρηση, νοούμενη ως κοινωνική οντότητα, είναι σε θέση να παράγει κανόνες, έθιμα, προτιμήσεις και πεποιθήσεις που την χαρακτηρίζουν. Παρόλα αυτά οι εκφράσεις συγκεκριμενοποίησης της κουλτούρας της επιχείρησης καθορίζονται δύσκολα. Άλλοι τονίζουν τη συμβολή αξιών και συμπεριφορών, άλλοι πάλι εστιάζουν πάνω στους συμβολισμούς, τις αναπαραστάσεις και τις κοινές ικανότητες (Llored R, 2007 : 325-343). Στην προσπάθεια μεγαλύτερης συστηματοποίησης μπορούν να διαμορφωθούν τρεις βασικές συνιστώσες της κουλτούρας της επιχείρησης: οι τελετουργίες, τα σύμβολα και οι ενδυματικοί και γλωσσικοί κώδικες, β) η συλλογική μνήμη, απόρροια μιας βιωμένης ή μυθικής ιστορίας, γ) οι κοινές στάσεις (Francfort I, et all 1995).

5. Ουσιαστικά εδώ βρίσκεται η ανάγκη προσθήκης του τρίτου άξονα. Πράγματι, οι θεσμικές θεωρήσεις είχαν υποστεί έντονες κριτικές στο παρελθόν για τη δυσκολία που εμφάνιζαν στη διαχείριση της έννοιας της (πολιτικής και/ή κοινωνικής) αλλαγής. Πάντως, είναι ακόμα αλήθεια ότι η έννοια της πολιτικής/κοινωνικής αλλαγής αντιμετωπίζεται κατά τρόπο σαφώς αμεσότερο στις θεωρίες όπου πρωταγωνιστούν τα δρώντα υποκείμενα...

6. Προφανώς ενυπάρχουν επιπλέον οι διαστάσεις του ελέγχου και των κυρώσεων. Με άλλα λόγια σε αυτόν τον πυλώνα ο βασικός, όχι όμως και μοναδικός, πρωταγωνιστής είναι το Κράτος που εκλαμβάνεται ως ο διαχειριστής των διαφορών μεταξύ ατομικών και συλλογικών συμφερόντων, εν τέλει ως ένας συλλογικός δρών. Πράγματι, το Κράτος εδώ νομοθετεί, επιδιαιτητεύει και ασκεί τη νόμιμη βία. Το ενδιαφέρον σε αυτόν τον πυλώνα είναι ότι αν και οι επιλογές του Κράτους είναι κάθε φορά δεδομένες οι διάφορες οργανώσεις δεν αντιδρούν με τον ίδιο τρόπο στα ίδια ερεθίσματα. Ο Scott υποστηρίζει ότι είναι οι ίδιοι οι θεσμοί που αποφασίζουν ποιος είναι ο καταλληλότερος κάθε φορά τρόπος αντίδρασης στις εξωτερικές θεσμικές πιέσεις που δέχονται (Scott, 2001: 125). Συνεπώς, η θεώρηση του θεσμού ως παθητικού δέκτη που δεν έχει παρά μια δυνατότητα τη συμμόρφωση δεν ευσταθή (Scott 2001: 132). Προσπαθώντας μάλιστα να ταξινομήσει τους τύπους αντίδρασης παραθέτει την εργασία της Oliver (ο.π., 128) όπου διακρίνονται πέντε διαφορετικοί πιθανοί τύποι αντίδρασης: συμμόρφωση, συμβιβασμός, αποφυγή συμμόρφωσης, αδιαφορία και προσπάθεια παράκαμψης (manipulation).

7. Η συζήτηση υποκρύπτει την κεντρική για τα πανεπιστήμια έννοια της «αυτονομίας» και του περιεχομένου της κι αποτελεί πεδίο ισχυρού πολιτικού

διακυβεύματος, τόσο για την κυβέρνηση όσο και για τα πανεπιστήμια.

8. Από την εμφάνιση το 1991 του Υπομνήματος για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση της ΕΟΚ έως τόσο τη στρατηγική της Λισσαβώνας όσο και της διαδικασίας της Μπολώνιας, στις μέρες μας, η επιρροή των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών πολιτικών στα πανεπιστήμια είναι όλο και πιο εμφανής και άμεση.

9. Ας μην ξεχνάμε ότι η χώρα μας συμμετέχει στην GATS του ΠΟΕ.

10. Είναι επίσης εξαιρετικού ενδιαφέροντος η προκήρυξη του «Ηράκλειτος II» για τη χρηματοδότηση της εκπόνησης διδακτορικών όπου η ρητή αναφορά στους κανόνες της ΕΕ και τις προτεραιότητες της στρατηγικής της Λισσαβώνας δεν πρέπει να εκπλήσσουν (http://www.epeaek.gr/epeaek/jsp/el/search_details.jsp?id=1129).

11. Παρόλο που συνήθως η στελέχωσή της με πανεπιστημιακούς είναι έντονη!

12. ή κατά μια άποψη κλειστοφοβικά.

13. Ανεκδοτολογικά και μόνο ας σημειωθεί ότι το ΥΠΕΠΘ μην έχοντας να παρουσιάσει αξιόλογη πρόοδο σε ό,τι αφορά τις δεσμεύσεις της χώρας για την προώθηση της εφαρμογής της διαδικασίας της Μπολώνιας, κατά τη τελευταία σύνοδο των υπουργών παιδείας του Λονδίνου, εμφάνισε ως πρόοδο και εθνική προσπάθεια εφαρμογής της, την ...ανωτατοποίηση των τεσσάρων εκκλησιαστικών σχολών (National Report, p.2) !

14. Διαφορετικά είναι αυτά που καθορίζουν αν μια συμπεριφορά ή μια κατάσταση είναι επιθυμητή ή αποδεκτή. Πολλές φορές, η σημασία των κανονιστικών προτύπων είναι, τελικά, σημαντική πηγή θεωρητικής έντασης και αντιπαράθεσης. Για κάποιους (πχ. Parsons), αποτελούν τη βάση της κοινωνικής σταθερότητας με την εσωτερίκευση (συνεπώς και επιβολή) κοινωνικών κανόνων με τον παράλληλο περιορισμό της δυνατότητας δράσης. Για άλλους (Giddens), δεν δημιουργούν μόνο υποχρεώσεις αλλά και δυνατότητες δράσεις που οδηγούν σε αναθεώρηση ή και ανατροπή των υπαρχόντων κανόνων.

15. Είναι επίσης ενδεικτική η περιπέτεια του περιοδικού Σύγχρονη Εκπαίδευση για την ανεύρεση διοικητικών εγγράφων που σχετίζονται με εκλογή μέλους ΔΕΠ και την κωλυσιεργία, παρελκυστικότητα και σε κάποιες περιπτώσεις άρνηση του Πανεπιστημίου να δώσει τα σχετικά έγγραφα που παρόλα αυτά θεωρούνται δια Νόμου δημόσια έγγραφα (ενδεικτικά δες Χρονοπούλου, 2008).

16. Από τη μια, ασφάλειας, κι από την άλλη, χρηματοδότησης.

17. Ακόμα χειρότερα, η απλή προσπάθεια διαλόγου (πολύ δε περισσότερο η προσπάθεια σύνθεσης) εκλαμβάνεται σαν συμβιβασμός αν όχι διαπλοκή και συνεργασία (δες Ξεπούλημα). Από εδώ, η συνειρμική μετατόπιση, κατ'αρχάς συμβολική (αλλά τελικά όχι μόνο) προς την κατηγορία της «δήλωσης» μιας άλλης εποχής.

Πανεπιστήμιο και πολιτικές ανώτατης εκπαίδευσης: Από την ένταση στην κρίση

18. Πιθανότατα, γιατί οι Έλληνες φοιτητές σκέφτονται ότι είναι οι μόνοι που αντιστέκονται στην επίσημη ευρωπαϊκή πολιτική και η συνδικαλιστική δράση της ESU δεν μπορεί να τους εκφράσει!

19. Η χρήση του όρου δεν είναι μόνο συμβολική (δες ενδεικτικά Χρονοπούλου, 2008).

20. Οι σπουδές δεν αποδίδονται πια ως μύηση στη θεραπεία μια επιστήμης, αλλά ως απόκτηση συγκεκριμένων ικανοτήτων για την επαγγελματική ένταξη. Η έρευνα δεν νοείται πια ως αφιέρωση σε ένα ιδεώδες αλλά ως χρηματοδοτούμενη δράση για την επίλυση ενός πρακτικού προβλήματος.

21. Είναι δηλαδή ο άξονας που κεντρικό του στοιχείο είναι τα γνωσιακά στοιχεία ενός θεσμού. Παράλληλα, μιλώντας για κουλτούρα μιλά κανείς για σύμβολα που επιδρούν σε νοήματα. Η αλληλεπίδραση νοημάτων συντελεί στη διατήρησή τους αλλά και στη μερική ή ριζική μεταβολή τους (ο.π., 2001: 40). Ο Scoot υποστηρίζει ότι οι οργανώσεις συμπεριφέρονται με συμβατικούς τρόπους για να μην ξεχωρίζουν. Υπό αυτές τις συνθήκες οι αλλαγές στους οργανισμούς είναι αργές και βασανιστικές. Παρόλα αυτά είναι εφικτές όταν, αφενός μεν, και άλλοι με τους οποίους ο οργανισμός έρχεται σε επαφή αλλάζουν, και αφετέρου, έχουν ήδη διαμορφωθεί αποδεκτά νέα πρότυπα συμπεριφοράς τα οποία είναι προσιτά προς μίμηση.

22. Ειδικά του ΕΜΠ.

23. Οι εξασθενημένοι θεσμοί αποτελούν κυρίαρχο αν όχι δομικό στοιχείο της ελληνικής πραγματικότητας. Το ποιος επωφελείται από αυτό είναι ένα ζήτημα που υπερβαίνει τα όρια αυτού του κειμένου. Ενδεικτικά γι' αυτό το ζήτημα μπορεί κανείς να δει και το Σταμέλος Γ., 2008, *Διεφθαρμένα ή χαοτικά (ελληνικά) πανεπιστήμια; Η περίπτωση των Παιδαγωγικών Τμημάτων, εις Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.155, σελ.51-73.

24. Φυσικά και ιδρυμάτων, αλλά αυτό ξεφεύγει του πλαισίου ανάλυσης αυτής της εργασίας.

25. Κι αποτελεί μια ακόμα έκφραση της κυρίαρχης ελληνικής κουλτούρας που αντιλαμβάνεται την ελληνική ιστορία σαν αχρονική κιβωτό που ταξιδεύει αδιατάραχτα εκτός ιστορικής πραγματικότητας (Αβδελά, Ε., 1997:59).